

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

# پارسی سرایان آسیای صغیر

(ایرانیان مهاجر، ترکان و سایر پارسی سرایان)

تألیف ویس دئیرمان چای

ترجمه و تدوین

اسدالله واحد

سرشناسه : دئیرمان چای، ویس. Veyis Değirmençay  
 عنوان و نام : پارسی سرایان آسیای صغیر / تألیف ویس دئیرمان چای؛ ترجمه و تدوین  
 پدیدآور : اسدالله واحد  
 مشخصات نشر : تبریز: دانشگاه تبریز، ۱۳۹۷  
 مشخصات ظاهری : ۶۱۴ ص  
 فروست : انتشارات دانشگاه تبریز؛ ۶۷۲  
 شابک : ۷-۵۹-۷۲۰۴-۶۰۰-۹۷۸ : ۲۸۰۰۰۰ ریال  
 وضعیت فهرست- : فیبا  
 نویسی : عنوان اصلی: Anadolu'da Farsça Şiir Söyleyen Şairleri  
 یادداشت : شاعران ترک -- سرگذشتنامه  
 موضوع : ادبیات فارسی -- ترکیه -- تاریخ و نقد  
 موضوع : واحد، اسدالله، ۱۳۴۲-، مترجم  
 شناسه افزوده : دانشگاه تبریز  
 شناسه افزوده : University of Tabriz  
 شناسه افزوده : ۱۳۹۴ ش ۲/د ۹/۲۳۴ PL  
 رده بندی کنگره : ۸۹۴/۳۵۱۳۰۹۲۲  
 رده بندی دیویی : ۴۰۳۵۰۵۱  
 شماره کتابشناسی  
 ملی



انتشارات دانشگاه تبریز

## پارسی سرایان آسیای صغیر

تألیف: ویس دئیرمان چای  
 ترجمه و تدوین: اسدالله واحد  
 ناشر و فروست: انتشارات دانشگاه تبریز؛ ۶۷۲  
 تاریخ و نوبت چاپ: ۱۳۹۷- اول  
 شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه  
 شابک: ۷-۵۹-۷۲۰۴-۶۰۰-۹۷۸  
 قیمت: ۲۸۰۰۰۰/- ریال  
 لیتوگرافی، چاپ و صحافی: اداره چاپ و انتشارات دانشگاه تبریز

این اثر مشمول قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

نشانی: تبریز - بلوار ۲۹ بهمن - دانشگاه تبریز - تلفن: ۳۳۹۲۶۶۹ نمابر: ۳۳۴۲۵۶۲

به یاد استادان فقید دانشکدهٔ ادبیّات دانشگاه تبریز  
روان‌شادان

دکتر منوچهر مرتضوی

دکتر عبدالأمیر سلیم

دکتر رضا انزابی نژاد

دکتر بهمن سرکاراتی





## فهرست مطالب

|    |           |
|----|-----------|
| هم | سخن مترجم |
| ۱  | پیشگفتار  |
| ۵  | مقدمه     |

۸۳-۴۱

## فصل اول

|    |                                       |
|----|---------------------------------------|
| ۴۱ | پارسی سرایان دوره سلجوقیان آسیای صغیر |
| ۴۱ | ابن بی بی                             |
| ۴۲ | ارگوان خاتون                          |
| ۴۲ | افلاکی                                |
| ۴۳ | اوحدالدین کرمانی                      |
| ۴۴ | بدرالدین یحیی                         |
| ۴۴ | بدیعی انقروی                          |
| ۴۵ | تاج الدین خلایطی                      |
| ۴۶ | تفلیسی                                |
| ۴۶ | جلال الدین ورقانی                     |
| ۴۷ | حسام                                  |
| ۴۸ | حکیم محمود انقروی                     |
| ۴۸ | داوود شاه                             |

|    |                           |
|----|---------------------------|
| ۴۹ | دختر حسام الدین سالار     |
| ۵۰ | راوندی                    |
| ۵۲ | رکن الدین سلیمان دوم      |
| ۵۳ | سپہسالار                  |
| ۵۳ | سعد الدین مسعود           |
| ۵۴ | سیف فرغانی                |
| ۵۴ | شرف الدین حمزه            |
| ۵۶ | شرف الدین مسعود           |
| ۵۶ | شمس الدین حمزه طغرای      |
| ۵۷ | شمس الدین محمد اصفهانی    |
| ۵۸ | صدر الدین قونیوی          |
| ۵۹ | صدر قونیوی                |
| ۶۱ | عارف چلبی                 |
| ۶۱ | عزالدین کی کاووس اول      |
| ۶۲ | علاء الدین کی قباد اول    |
| ۶۳ | غیاث الدین کی کاووس اول   |
| ۶۴ | فخر الدین عراقی           |
| ۶۶ | قاضی ملطیوی               |
| ۶۶ | قانع طوسی                 |
| ۶۸ | کریم الدین محمود آق سراپی |
| ۶۹ | کمالی کامیار              |
| ۶۹ | مجد الدین ابی بکر         |
| ۶۹ | محبوی انقروی              |
| ۷۰ | مولانا جلال الدین رومی    |
| ۷۲ | مہذب قیصریہ ای            |
| ۷۴ | ناصر الدین برکیارق        |

|    |                          |
|----|--------------------------|
| ۷۵ | ناصر سیواسی              |
| ۷۶ | نجم‌الدین رازی           |
| ۷۸ | نظام‌الدین احمد ارزنجانی |
| ۷۹ | نظام‌الدین خورشید        |
| ۷۹ | ولد                      |
| ۸۲ | یوسف / یوسفی             |

## ۸۷-۵۴۴

## فصل دوم

### پارسی‌سرایان دوره عثمانی

|    |                    |
|----|--------------------|
| ۸۷ | آتش                |
| ۸۷ | آدم                |
| ۸۸ | آزری               |
| ۸۸ | آصف                |
| ۸۹ | آصفی (کول اوغلو)   |
| ۹۰ | آگاه               |
| ۹۱ | آگاهی              |
| ۹۱ | آنی                |
| ۹۱ | ابراهیم            |
| ۹۲ | ابراهیم            |
| ۹۳ | ابراهیم عجزیه‌کندی |
| ۹۳ | ابراهیم حقّی کماحی |
| ۹۳ | ابوالسعود          |
| ۹۴ | ابوالوفا           |
| ۹۵ | احمد               |
| ۹۶ | احمد               |
| ۹۶ | احمد               |

|     |                        |
|-----|------------------------|
| ۹۷  | احمد                   |
| ۹۸  | احمد                   |
| ۹۸  | احمد                   |
| ۹۹  | احمد                   |
| ۱۰۰ | احمد                   |
| ۱۰۰ | احمد                   |
| ۱۰۰ | احمد                   |
| ۱۰۱ | احمد                   |
| ۱۰۱ | احمد داعی              |
| ۱۰۲ | احمد رومی              |
| ۱۰۵ | احمد فیضی              |
| ۱۰۵ | احمدی                  |
| ۱۰۶ | احمدی (اسحاق هاجسی)    |
| ۱۰۸ | احمدی (ساربان بی غم)   |
| ۱۰۹ | اخگر                   |
| ۱۰۹ | ادایی شیرازی           |
| ۱۱۰ | ادریس بدلیسی           |
| ۱۱۳ | ادیب                   |
| ۱۱۴ | ادیبی                  |
| ۱۱۴ | اسحاق                  |
| ۱۱۶ | اسحاق                  |
| ۱۱۶ | اسحاق                  |
| ۱۱۷ | اسرار                  |
| ۱۱۸ | اسعد                   |
| ۱۱۸ | اسعد (صخافلار شیخزاده) |
| ۱۲۰ | اسعد (محمد)            |

|     |                    |
|-----|--------------------|
| ۱۲۱ | اسعد (مخلص)        |
| ۱۲۲ | اسماعیل            |
| ۱۲۲ | اسماعیل چلبی       |
| ۱۲۲ | اسیری              |
| ۱۲۴ | اشرف               |
| ۱۲۴ | اشرف               |
| ۱۲۴ | اشرف (میرزا محمود) |
| ۱۲۵ | اصولی              |
| ۱۲۶ | افصحی              |
| ۱۲۸ | افلاطون            |
| ۱۲۹ | الفتی              |
| ۱۲۹ | الهی               |
| ۱۳۰ | الیف               |
| ۱۳۱ | امری               |
| ۱۳۱ | امری               |
| ۱۳۱ | امیدی              |
| ۱۳۲ | امیرک              |
| ۱۳۲ | امیری              |
| ۱۳۴ | امیری              |
| ۱۳۴ | امیری              |
| ۱۳۵ | امیری              |
| ۱۳۶ | امین               |
| ۱۳۶ | امین (عارف)        |
| ۱۳۷ | امینی سمرقندی      |
| ۱۳۸ | انبوب              |
| ۱۳۸ | انسی               |

|     |                    |
|-----|--------------------|
| ۱۳۹ | انیس               |
| ۱۳۹ | اویس               |
| ۱۳۹ | بادی (راجح)        |
| ۱۴۰ | باقی               |
| ۱۴۱ | باقی               |
| ۱۴۲ | باقی               |
| ۱۴۳ | بالی زاده مصطفی    |
| ۱۴۳ | بایزید اوّل        |
| ۱۴۳ | بحری               |
| ۱۴۴ | بختی               |
| ۱۴۴ | بدرالدّین          |
| ۱۴۲ | بدیع الزّمان میرزا |
| ۱۴۴ | برهان              |
| ۱۴۵ | برهان              |
| ۱۴۵ | بری                |
| ۱۴۷ | بستان چلبی         |
| ۱۴۷ | بستان چلبی         |
| ۱۴۸ | بسیم               |
| ۱۴۸ | بصیری              |
| ۱۴۹ | بلغ                |
| ۱۵۰ | بهایی              |
| ۱۵۰ | بهایی              |
| ۱۵۱ | بهجت               |
| ۱۵۲ | بهجتی              |
| ۱۵۲ | بهشتی              |
| ۱۵۳ | بیانی              |

|     |             |
|-----|-------------|
| ۱۵۳ | پرتو        |
| ۱۵۴ | پرتو (نوری) |
| ۱۵۴ | پناهی       |
| ۱۵۵ | تابی        |
| ۱۵۵ | ترابی       |
| ۱۵۵ | تمرّد       |
| ۱۵۶ | تمنّایی     |
| ۱۵۶ | توفیق       |
| ۱۵۶ | توگّلی      |
| ۱۵۷ | ثابت        |
| ۱۵۷ | ثاقب        |
| ۱۵۷ | ثاقب‌دده    |
| ۱۵۸ | ثانی        |
| ۱۵۸ | ثباتی       |
| ۱۵۹ | جاذب        |
| ۱۶۰ | جامی احمدده |
| ۱۶۰ | جدایی       |
| ۱۶۰ | جعفر        |
| ۱۶۱ | جعفری       |
| ۱۶۲ | جفایی       |
| ۱۶۲ | جلال        |
| ۱۶۳ | جلال ارغون  |
| ۱۶۳ | جلال (ذوقی) |
| ۱۶۴ | جلالی       |
| ۱۶۵ | جلی         |
| ۱۶۵ | جم          |

|     |                   |
|-----|-------------------|
| ۱۶۶ | جمال              |
| ۱۶۷ | جمالی (شیخ اوغلو) |
| ۱۶۷ | جمی               |
| ۱۶۷ | جنابی پاشا        |
| ۱۶۸ | جنانی             |
| ۱۶۹ | جنونی دده         |
| ۱۶۹ | جودت              |
| ۱۷۰ | جودت              |
| ۱۷۱ | جودی              |
| ۱۷۲ | جوری              |
| ۱۷۲ | جوهره مؤلفی       |
| ۱۷۲ | جوهری             |
| ۱۷۳ | چاکر              |
| ۱۷۳ | حاتم              |
| ۱۷۴ | حاتمی             |
| ۱۷۴ | حاتمی (ماتمی)     |
| ۱۷۵ | حاجی              |
| ۱۷۵ | حاذق              |
| ۱۷۷ | حاسب              |
| ۱۷۷ | حاسبی             |
| ۱۷۷ | حافظ              |
| ۱۷۷ | حافظ              |
| ۱۷۸ | حافظ              |
| ۱۷۸ | حافظ              |
| ۱۷۹ | حافظ (محمد)       |
| ۱۷۹ | حاکم              |



|     |                 |
|-----|-----------------|
| ۱۸۰ | حامد            |
| ۱۸۰ | حامد اور امی    |
| ۱۸۰ | حامد ترخان      |
| ۱۸۱ | حامدی           |
| ۱۸۲ | حایری           |
| ۱۸۲ | حیب             |
| ۱۸۳ | حیبی برگشادی    |
| ۱۸۳ | حجازی           |
| ۱۸۴ | حزینی           |
| ۱۸۴ | حسام            |
| ۱۸۵ | حسام            |
| ۱۸۵ | حسامی           |
| ۱۸۵ | حسرت            |
| ۱۸۶ | حسن             |
| ۱۸۶ | حسن (آشچی زادہ) |
| ۱۸۷ | حسیب            |
| ۱۸۷ | حسیبی           |
| ۱۸۷ | حسینی           |
| ۱۸۸ | حشمت            |
| ۱۸۸ | حفظی            |
| ۱۸۹ | حفید            |
| ۱۸۹ | حقّی            |
| ۱۹۰ | حقّی            |
| ۱۹۲ | حقّی            |
| ۱۹۴ | حقّی            |
| ۱۹۴ | حقّی            |

|     |              |
|-----|--------------|
| ۱۹۵ | حقیقی        |
| ۱۹۵ | حقیقی        |
| ۱۹۵ | حکیم         |
| ۱۹۶ | حکیم ابوطالب |
| ۱۹۶ | حکیمی        |
| ۱۹۷ | حلمی         |
| ۱۹۷ | حلمی         |
| ۱۹۸ | حلمی         |
| ۱۹۹ | حلمی         |
| ۲۰۱ | حلمی         |
| ۲۰۲ | حلمی استفان  |
| ۲۰۲ | حلیم         |
| ۲۰۳ | حلیم         |
| ۲۰۳ | حلیمی        |
| ۲۰۵ | حلیمی        |
| ۲۰۵ | حلیمی        |
| ۲۰۶ | حمدی         |
| ۲۰۷ | حمدی         |
| ۲۱۰ | حمدی         |
| ۲۱۰ | حمدی         |
| ۲۱۲ | حمید         |
| ۲۱۲ | حنیف         |
| ۲۱۲ | حیاتی        |
| ۲۱۳ | خادم         |
| ۲۱۳ | خادمی        |
| ۲۱۴ | خاکی         |

|     |           |
|-----|-----------|
| ۲۱۴ | خاکی      |
| ۲۱۴ | خاکی      |
| ۲۱۵ | خالد      |
| ۲۱۷ | خالص      |
| ۲۱۷ | خالص      |
| ۲۱۸ | خالص      |
| ۲۱۸ | خالص      |
| ۲۱۹ | خالی      |
| ۲۱۹ | خالی بیگ  |
| ۲۲۰ | خامی      |
| ۲۲۱ | خاوری     |
| ۲۲۱ | خرم       |
| ۲۲۲ | خرمی      |
| ۲۲۲ | خزانی     |
| ۲۲۳ | خسرو      |
| ۲۲۳ | خسرو پاشا |
| ۲۲۴ | خصالی     |
| ۲۲۴ | خصمی      |
| ۲۲۵ | خضر       |
| ۲۲۵ | خضر       |
| ۲۲۶ | خضر       |
| ۲۲۶ | خلوصی     |
| ۲۲۷ | خلوصی     |
| ۲۲۷ | خلیفہ     |
| ۲۲۷ | خلیلی     |
| ۲۲۸ | خلیلی     |

|     |                      |
|-----|----------------------|
| ۲۲۹ | خندان                |
| ۲۲۹ | خواجه اصفهانی        |
| ۲۳۰ | خواجه وجدی           |
| ۲۳۰ | خیالی                |
| ۲۳۱ | خیالی                |
| ۲۳۲ | داعی                 |
| ۲۳۲ | دانش                 |
| ۲۳۳ | دانش                 |
| ۲۳۶ | دخانی                |
| ۲۳۶ | درویش                |
| ۲۳۶ | درویش                |
| ۲۳۷ | درویش (درویش پاشا)   |
| ۲۳۸ | درویش (درویش عثمانی) |
| ۲۳۹ | دوایی                |
| ۲۴۰ | ذاتی                 |
| ۲۴۰ | ذاتی                 |
| ۲۴۰ | ذایق                 |
| ۲۴۱ | ذکایی                |
| ۲۴۲ | ذهنی                 |
| ۲۴۲ | ذهنی                 |
| ۲۴۳ | ذهنی                 |
| ۲۴۳ | ذهنی                 |
| ۲۴۴ | ذهنی (بربرزاده)      |
| ۲۴۴ | ذوالنّون             |
| ۲۴۵ | راتب                 |
| ۲۴۵ | راسم                 |

|     |             |
|-----|-------------|
| ۲۴۶ | راشد        |
| ۲۴۶ | راغب        |
| ۲۴۸ | راغب        |
| ۲۴۸ | رأفت        |
| ۲۴۹ | راقم        |
| ۲۴۹ | رامی        |
| ۲۵۲ | رایبی       |
| ۲۵۲ | رجایی زاده  |
| ۲۵۳ | رحمی        |
| ۲۵۳ | رحمی        |
| ۲۵۴ | رسمی        |
| ۲۵۴ | رسوخی       |
| ۲۵۵ | رشدی        |
| ۲۵۵ | رشید        |
| ۲۵۷ | رشید        |
| ۲۵۸ | رضا         |
| ۲۵۹ | رضا         |
| ۲۵۹ | رضا         |
| ۲۶۱ | رضا (رضایی) |
| ۲۶۱ | رضایی       |
| ۲۶۱ | رضایی       |
| ۲۶۲ | رضایی       |
| ۲۶۲ | رضایی       |
| ۲۶۲ | رفعتی       |
| ۲۶۳ | رفعتی       |
| ۲۶۳ | رفقی        |

|     |           |
|-----|-----------|
| ۲۶۳ | رفیع      |
| ۲۶۴ | رفیق      |
| ۲۶۴ | رفیقی     |
| ۲۶۵ | رمزی      |
| ۲۶۵ | رمزی      |
| ۲۶۶ | رموزی     |
| ۲۶۶ | روحی      |
| ۲۶۷ | روحی      |
| ۲۶۷ | روشنی     |
| ۲۶۸ | رونق      |
| ۲۶۸ | رهای      |
| ۲۶۹ | ریاضی     |
| ۲۷۰ | زکی       |
| ۲۷۱ | زهاوی     |
| ۲۷۱ | زیرکی     |
| ۲۷۲ | زین الدین |
| ۲۷۲ | زینب      |
| ۲۷۲ | زیور      |
| ۲۷۳ | زیور      |
| ۲۷۴ | سائلی     |
| ۲۷۴ | سائلی     |
| ۲۷۴ | سالک      |
| ۲۷۴ | سالم      |
| ۲۷۵ | سامی      |
| ۲۷۶ | سامی      |
| ۲۷۶ | سحابی     |

|     |                      |
|-----|----------------------|
| ۲۷۷ | سدید قزوینی          |
| ۲۷۷ | سروری                |
| ۲۷۸ | سرّی                 |
| ۲۷۸ | سرّی (عبدالقادر)     |
| ۲۷۸ | سزایی                |
| ۲۷۹ | سعدالدین             |
| ۲۷۹ | سعدی                 |
| ۲۸۰ | سعود المولوی         |
| ۲۸۰ | سعید                 |
| ۲۸۱ | سعید                 |
| ۲۸۱ | سعیدا                |
| ۲۸۲ | سعی                  |
| ۲۸۲ | سگری                 |
| ۲۸۳ | سکونی                |
| ۲۸۳ | سلاحدار ابراهیم پاشا |
| ۲۸۴ | سلام                 |
| ۲۸۴ | سلامی                |
| ۲۸۵ | سلامی                |
| ۲۸۶ | سلطان دیوانی         |
| ۲۸۷ | سلیم (سلیمی)         |
| ۲۸۹ | سلیم (سلیمی)         |
| ۲۸۹ | سمعی                 |
| ۲۸۹ | سودایی               |
| ۲۹۰ | سوزی                 |
| ۲۹۰ | سوله فقیه            |
| ۲۹۱ | سهمی                 |

|     |                               |
|-----|-------------------------------|
| ۲۹۱ | سیّد                          |
| ۲۹۲ | سیّد علی فندقی                |
| ۲۹۲ | سیفی                          |
| ۲۹۳ | شادی                          |
| ۲۹۳ | شاگرد                         |
| ۲۹۴ | شاگرد                         |
| ۲۹۴ | شامی                          |
| ۲۹۴ | شامی                          |
| ۲۹۵ | شائی                          |
| ۲۹۵ | شائی                          |
| ۲۹۶ | شاه چلبی                      |
| ۲۹۶ | شاهدی                         |
| ۳۰۰ | شاه محمد                      |
| ۳۰۰ | شاه محمود تهرانی              |
| ۳۰۱ | شاهی                          |
| ۳۰۱ | شاهی                          |
| ۳۰۲ | شریف                          |
| ۳۰۳ | شریفی                         |
| ۳۰۳ | شفقت                          |
| ۳۰۴ | شکرالله                       |
| ۳۰۴ | شکرالله شروانی                |
| ۳۰۵ | شمس                           |
| ۳۰۶ | شمس الدّین (محمد/امیر سلیمان) |
| ۳۰۶ | شمس الدّین محمد               |
| ۳۰۷ | شمسی                          |
| ۳۰۸ | شمسی                          |



|     |                  |
|-----|------------------|
| ۳۰۸ | شمسی (قارا شمسی) |
| ۳۱۰ | شمعی             |
| ۳۱۱ | شوکت             |
| ۳۱۱ | شهاب الدّین      |
| ۳۱۱ | شهابی            |
| ۳۱۲ | شهدی             |
| ۳۱۲ | شهدی             |
| ۳۱۳ | شهدی             |
| ۳۱۴ | شهری             |
| ۳۱۵ | شهودی            |
| ۳۱۵ | شیخی             |
| ۳۱۵ | شیدا             |
| ۳۱۵ | شیدا             |
| ۳۱۶ | شیدا (شیدایی)    |
| ۳۱۶ | صائب             |
| ۳۱۷ | صابر             |
| ۳۱۸ | صاحب‌دده         |
| ۳۱۸ | صادق             |
| ۳۱۸ | صادق             |
| ۳۱۹ | صادق محمّد       |
| ۳۱۹ | صادقی            |
| ۳۲۰ | صافی             |
| ۳۲۰ | صبایی            |
| ۳۲۱ | صبحی             |
| ۳۲۱ | صبری             |
| ۳۲۲ | صبری             |

|     |                  |
|-----|------------------|
| ۳۲۲ | صبحی             |
| ۳۲۲ | صبحی             |
| ۳۲۳ | صبح              |
| ۳۲۳ | صدرالدین درگزینی |
| ۳۲۶ | صدرالدین نامی    |
| ۳۲۶ | صدقی             |
| ۳۲۶ | صدقی             |
| ۳۲۷ | صدقی             |
| ۳۲۷ | صدقی             |
| ۳۲۸ | صدقی زهاوی       |
| ۳۲۸ | صدقی (محمد)      |
| ۳۲۹ | صدیق             |
| ۳۲۹ | صرفی             |
| ۳۲۹ | صفی              |
| ۳۳۰ | صلاح الدین       |
| ۳۳۳ | صلاحی            |
| ۳۳۳ | صومتی            |
| ۳۳۳ | صیدی             |
| ۳۳۴ | ضعفی             |
| ۳۳۴ | ضعفی             |
| ۳۳۵ | ضیاء             |
| ۳۳۶ | ضیاء پاشا        |
| ۳۳۶ | ضیایی            |
| ۳۳۷ | طالب             |
| ۳۳۷ | طالب             |
| ۳۳۷ | طالبی            |

|     |              |
|-----|--------------|
| ۳۳۸ | طالعی        |
| ۳۳۹ | طاهر         |
| ۳۳۹ | طاهر         |
| ۳۴۰ | طرزی         |
| ۳۴۰ | ترلان        |
| ۳۴۲ | طغانی        |
| ۳۴۲ | طفلی         |
| ۳۴۲ | ظهوری        |
| ۳۴۳ | ظهوری        |
| ۳۴۳ | عادل         |
| ۳۴۳ | عارف         |
| ۳۴۴ | عارف         |
| ۳۴۴ | عارف         |
| ۳۴۵ | عارف         |
| ۳۴۶ | عارف         |
| ۳۴۷ | عارف         |
| ۳۴۸ | عارف         |
| ۳۴۹ | عارف (عارفی) |
| ۳۵۰ | عاشق         |
| ۳۵۱ | عاشق         |
| ۳۵۲ | عاصم         |
| ۳۵۲ | عاکف         |
| ۳۵۳ | عاکف (مشتاق) |
| ۳۵۴ | عالم         |
| ۳۵۴ | عالی (چشمی)  |
| ۳۵۶ | عبا پوش      |

|     |                         |
|-----|-------------------------|
| ۳۵۶ | عبادی (حافظ)            |
| ۳۵۷ | عبدالحقّ                |
| ۳۵۷ | عبدالحلیم               |
| ۳۵۷ | عبدالخلق                |
| ۳۵۸ | عبدالرحمان              |
| ۳۵۸ | عبدالرحمان              |
| ۳۵۸ | عبدالرحمان (حاتمی)      |
| ۳۵۹ | عبدالعزیز               |
| ۳۵۹ | عبدالعزیز (امّ ولدزاده) |
| ۳۶۰ | عبدالغنی                |
| ۳۶۰ | عبدالقادر               |
| ۳۶۰ | عبدالقادر               |
| ۳۶۲ | عبدالله سرمست           |
| ۳۶۳ | عبدالواحد               |
| ۳۶۳ | عبدالوهاب               |
| ۳۶۴ | عبدی                    |
| ۳۶۴ | عدلی                    |
| ۳۶۵ | عدنی                    |
| ۳۶۵ | عدنی                    |
| ۳۶۷ | عرشی                    |
| ۳۶۸ | عرشی (چاکی)             |
| ۳۶۸ | عزّت                    |
| ۳۶۹ | عزّت                    |
| ۳۷۰ | عزّت                    |
| ۳۷۱ | عزّتی                   |
| ۳۷۲ | عزّی (احمد)             |

|     |                 |
|-----|-----------------|
| ۳۷۳ | عزیز            |
| ۳۷۴ | عزیزی استرآبادی |
| ۳۷۵ | عسکری           |
| ۳۷۶ | عشقی            |
| ۳۷۷ | عطا             |
| ۳۷۷ | عطایی           |
| ۳۷۸ | عطایی           |
| ۳۷۸ | عفت             |
| ۳۷۹ | عفت             |
| ۳۷۹ | علایی           |
| ۳۸۰ | علمی            |
| ۳۸۰ | علمی            |
| ۳۸۰ | علمی            |
| ۳۸۱ | علومی           |
| ۳۸۱ | علی             |
| ۳۸۲ | علی             |
| ۳۸۲ | علی             |
| ۳۸۳ | علی             |
| ۳۸۴ | عماد            |
| ۳۸۴ | عنقا            |
| ۳۸۴ | عونی            |
| ۳۸۵ | عونی            |
| ۳۸۵ | عهدی            |
| ۳۸۶ | عیشی            |
| ۳۸۷ | عیشی            |
| ۳۸۸ | عینی            |

|     |               |
|-----|---------------|
| ۳۸۹ | عینی          |
| ۳۹۰ | غازی گرای     |
| ۳۹۰ | غالب دده      |
| ۳۹۱ | غباری         |
| ۳۹۲ | غباری         |
| ۳۹۲ | غریبی         |
| ۳۹۳ | غریقی         |
| ۳۹۴ | غزالی         |
| ۳۹۴ | غلامی         |
| ۳۹۵ | غمی           |
| ۳۹۵ | غنایی         |
| ۳۹۶ | غنی           |
| ۳۹۶ | فائق          |
| ۳۹۶ | فائق          |
| ۳۹۶ | فاضل          |
| ۳۹۸ | فاضل          |
| ۳۹۸ | فانی          |
| ۳۹۹ | فانی          |
| ۳۹۹ | فایض هراتی    |
| ۴۰۰ | فتح الله      |
| ۴۰۰ | فتح الله کاتب |
| ۴۰۰ | فتنت          |
| ۴۰۱ | فتوحی         |
| ۴۰۱ | فتوحی         |
| ۴۰۲ | فخرالدین      |
| ۴۰۲ | فخر خلخالی    |

|     |               |
|-----|---------------|
| ۴۰۳ | فخری          |
| ۴۰۳ | فدا           |
| ۴۰۳ | فدایی         |
| ۴۰۴ | فرّخی         |
| ۴۰۵ | فرّخی         |
| ۴۰۵ | فردی          |
| ۴۰۵ | فردی          |
| ۴۰۶ | فرّی          |
| ۴۰۷ | فرید          |
| ۴۰۹ | فریدون        |
| ۴۰۹ | فریتی         |
| ۴۱۰ | فصیح          |
| ۴۱۱ | فضل الله      |
| ۴۱۱ | فضلی          |
| ۴۱۲ | فضلی          |
| ۴۱۲ | فضلی          |
| ۴۱۳ | فضلی          |
| ۴۱۳ | فضولی         |
| ۴۱۴ | فغانی (حسینی) |
| ۴۱۴ | فقری          |
| ۴۱۵ | فکری          |
| ۴۱۵ | فناپی (جنت)   |
| ۴۱۶ | فنی           |
| ۴۱۷ | فوری          |
| ۴۱۸ | فوزی          |
| ۴۱۹ | فوزی          |

|     |                     |
|-----|---------------------|
| ۴۱۹ | فهمی                |
| ۴۲۰ | فهمی                |
| ۴۲۱ | فهمیم               |
| ۴۲۱ | فهمیم قدیم          |
| ۴۲۲ | فیضی                |
| ۴۲۲ | فیضی                |
| ۴۲۲ | قادر کوی            |
| ۴۲۳ | قاسم بن احمد کنجایی |
| ۴۲۴ | قاضی زاده اردبیلی   |
| ۴۲۵ | قابل                |
| ۴۲۵ | قبولی               |
| ۴۲۶ | قدری                |
| ۴۲۷ | قدری (قادری)        |
| ۴۲۷ | قطب                 |
| ۴۲۸ | قنبر                |
| ۴۲۸ | قندی                |
| ۴۲۹ | کاتب                |
| ۴۲۹ | کاتب                |
| ۴۲۹ | کاشف                |
| ۴۳۰ | کاشفی               |
| ۴۳۰ | کافی                |
| ۴۳۱ | کامل                |
| ۴۳۱ | کامی                |
| ۴۳۱ | کانی                |
| ۴۳۲ | کریم                |
| ۴۳۳ | کسکین زاده          |



|     |                      |
|-----|----------------------|
| ۴۳۳ | کلامی                |
| ۴۳۴ | کمال                 |
| ۴۳۴ | کمال                 |
| ۴۳۵ | کمال پاشازاده        |
| ۴۳۵ | کنهی                 |
| ۴۳۶ | گرمی                 |
| ۴۳۶ | گریان                |
| ۴۳۷ | گفتی                 |
| ۴۳۸ | گلشنی                |
| ۴۴۰ | گلشنی (هیأتی)        |
| ۴۴۲ | لثالی                |
| ۴۴۲ | لامعی                |
| ۴۴۳ | لیب                  |
| ۴۴۴ | لیب                  |
| ۴۴۵ | لدنی                 |
| ۴۴۶ | لطفی                 |
| ۴۴۶ | لطفی (وقایع نویس)    |
| ۴۴۷ | لطیفی                |
| ۴۴۷ | لقمان                |
| ۴۴۸ | لیلا                 |
| ۴۴۹ | مجددی                |
| ۴۴۹ | مجرم                 |
| ۴۴۹ | محب (اثر)            |
| ۴۵۰ | محبی (مفتونی، عاجزی) |
| ۴۵۱ | محرمی (مجرمی)        |
| ۴۵۱ | محمد                 |

|     |                |
|-----|----------------|
| ۴۵۱ | محمّد          |
| ۴۵۲ | محمّد          |
| ۴۵۲ | محمّد          |
| ۴۵۲ | محمّد          |
| ۴۵۲ | محمّد          |
| ۴۵۲ | محمّد          |
| ۴۵۴ | محمّد رضا پاشا |
| ۴۵۵ | محوّی          |
| ۴۵۵ | محیطی          |
| ۴۵۶ | محبّی          |
| ۴۵۶ | محبّی          |
| ۴۵۷ | مختار          |
| ۴۵۷ | مخفی           |
| ۴۵۷ | مدرّسی         |
| ۴۵۸ | مدیحی          |
| ۴۵۸ | مذهب           |
| ۴۵۸ | مرادی          |
| ۴۵۹ | مرادی          |
| ۴۶۰ | مسلم           |
| ۴۶۰ | مسلم چلبی      |
| ۴۶۱ | مسلمی (مسلمی)  |
| ۴۶۲ | مسیحی          |
| ۴۶۲ | مشتاق          |
| ۴۶۳ | مصلح الدّین    |
| ۴۶۳ | مصنّفک         |
| ۴۶۵ | مظلوم          |

|     |              |
|-----|--------------|
| ۴۶۵ | معالی        |
| ۴۶۷ | معصوم        |
| ۴۶۷ | معینی        |
| ۴۶۸ | مفردی        |
| ۴۶۹ | مگّی         |
| ۴۶۹ | ملا چلبی     |
| ۴۶۹ | ملا مراد     |
| ۴۷۰ | ملهمی        |
| ۴۷۰ | ممدوح        |
| ۴۷۱ | منصور شیرازی |
| ۴۷۱ | منطقی        |
| ۴۷۲ | منیری        |
| ۴۷۲ | منیری        |
| ۴۷۲ | منیف         |
| ۴۷۳ | منیف (هزاری) |
| ۴۷۴ | مولوی        |
| ۴۷۴ | مونسى (محمد) |
| ۴۷۴ | میال         |
| ۴۷۵ | میرعیانی     |
| ۴۷۵ | میلی         |
| ۴۷۶ | نابی         |
| ۴۷۷ | ناجم         |
| ۴۷۸ | نادی         |
| ۴۷۸ | نازک         |
| ۴۷۹ | ناشد         |
| ۴۷۹ | ناظم         |

|     |                |
|-----|----------------|
| ۴۸۰ | ناظم           |
| ۴۸۱ | ناظم           |
| ۴۸۲ | نافی           |
| ۴۸۲ | ناقد           |
| ۴۸۲ | نالی           |
| ۴۸۳ | نالی           |
| ۴۸۳ | نامق کمال      |
| ۴۸۴ | نامی           |
| ۴۸۴ | نبضی           |
| ۴۸۵ | نثاری          |
| ۴۸۵ | نجا            |
| ۴۸۵ | نجاتی          |
| ۴۸۶ | نجمی           |
| ۴۸۶ | نحیفی          |
| ۴۸۷ | ندایی          |
| ۴۸۹ | ندیم           |
| ۴۸۹ | ندیم           |
| ۴۹۰ | ندیم تازه زبان |
| ۴۹۱ | نرگسی          |
| ۴۹۱ | نسیمی          |
| ۴۹۲ | نشأت           |
| ۴۹۳ | نشاطی          |
| ۴۹۵ | نشانی          |
| ۴۹۶ | نصرت           |
| ۴۹۶ | نصرتی          |
| ۴۹۷ | نصوحی          |

|     |              |
|-----|--------------|
| ۴۹۷ | نصیب         |
| ۴۹۸ | نصیب         |
| ۴۹۹ | نصیرزاده     |
| ۴۹۹ | نطقی         |
| ۴۹۹ | نظامی        |
| ۵۰۰ | نظمی         |
| ۵۰۱ | نظیر (نظیرا) |
| ۵۰۱ | نظیف         |
| ۵۰۲ | نظیما        |
| ۵۰۲ | نعمت         |
| ۵۰۳ | نعمت الله    |
| ۵۰۳ | نعیم         |
| ۵۰۴ | نفعی         |
| ۵۰۶ | نقیه         |
| ۵۰۷ | نگاری        |
| ۵۰۸ | نوالی        |
| ۵۰۹ | نورس         |
| ۵۱۰ | نوری         |
| ۵۱۰ | نوری         |
| ۵۱۰ | نوری         |
| ۵۱۲ | نوری         |
| ۵۱۳ | نوعی         |
| ۵۱۴ | نهایلی       |
| ۵۱۵ | نهایلی       |
| ۵۱۵ | نهجی         |
| ۵۱۶ | نیازی        |

|     |                |
|-----|----------------|
| ۵۱۸ | نیازی          |
| ۵۱۹ | نیر            |
| ۵۱۹ | نیلی           |
| ۵۲۰ | واثق           |
| ۵۲۰ | واحدی          |
| ۵۲۱ | واضح           |
| ۵۲۱ | واقف           |
| ۵۲۳ | وجدی           |
| ۵۲۳ | وجدی           |
| ۵۲۳ | وحدتی          |
| ۵۲۴ | وحید (مختومی)  |
| ۵۲۵ | وحیی           |
| ۵۲۵ | ودایی          |
| ۵۲۶ | وسیم           |
| ۵۲۶ | وسیم           |
| ۵۲۷ | وصاف           |
| ۵۲۸ | وصالی          |
| ۵۲۸ | وفا            |
| ۵۲۹ | وفا            |
| ۵۳۰ | وفا (ابوالوفا) |
| ۵۳۱ | وفایی          |
| ۵۳۱ | ولد چلبی       |
| ۵۳۲ | وهبی           |
| ۵۳۳ | وهبی           |
| ۵۳۳ | وهبی قادم      |
| ۵۳۴ | ویسی           |

|     |               |
|-----|---------------|
| ۵۳۴ | هاتف          |
| ۵۳۵ | هاتفی         |
| ۵۳۶ | هادی          |
| ۵۳۶ | هاشم          |
| ۵۳۷ | هدایی         |
| ۵۳۷ | هدایی         |
| ۵۳۸ | هلاکی         |
| ۵۳۸ | هلالی         |
| ۵۳۹ | همامی         |
| ۵۳۹ | همدم چلبی     |
| ۵۴۰ | همدمی         |
| ۵۴۰ | یار علی       |
| ۵۴۰ | یتیم          |
| ۵۴۱ | یحیی          |
| ۵۴۱ | یحیی          |
| ۵۴۲ | یقینا (یقینی) |
| ۵۴۲ | یکسان         |
| ۵۴۳ | یمنی          |
| ۵۴۳ | یمنی          |
| ۵۴۴ | یوسف          |
| ۵۴۵ | منابع و مآخذ  |





## سخن مترجم

بر کسی پوشیده نیست که سرزمین ایران در اعصار و قرون متمادی مورد تعرض اقوام بیگانه بوده است. چیرگی اسکندر بر دارا، تسلط غزنویان بر سامانیان و فروپاشی فرمانروایی شایسته ترین سلسله ایرانی، فتنه غزان و کشورگشایی سلجوقیان، تاراج هولناک مغولان، یاغی گری های تیمور، تعدی عثمانیان بر سرزمین های غربی ایران و بالاخره تجاوزهای طولانی روس بر ایران، نمونه های بارز این تعرض هاست. آبادی ها، شهرها و روستاهای ایران در گیرودار این تعدی ها در زیر سم اسبان و فیلان غارت گران تاراج گر و متجاوز، با خاک یکسان شده است. گروهی از دانشمندان، فرهیختگان، دبیران و شاعران در این دوره ها مقهور تیغ تیز نودولتان بوده اند و گروهی روی در آن دیده اند که جلای وطن کرده، در سرزمین های امن رحل اقامت افکنند؛ البته گروهی نیز در کانون قدرت، یا در زی وزیر، رایزن و ندیم و یا در کسوت دبیر و شاعر، به طرق مختلف نفوذ کرده و به شیوه هنری رسالت سیاسی و فرهنگی خود را به جا آورده اند! طرفه این که در عهد دولت های غزنوی و سلجوقی، امیران و حکمرانان، نه تنها از دوست داران شعر و مشوقان شاعران، بلکه خود در زمان حیات سیاسی، کشورگشایی و گسترش قلمرو جغرافیایی حکمرانی خویش، حامل زبان و ادب فارسی به سرزمین های تازه گشوه، بوده اند. در این میان سهم سلجوقیان در توسعه حدود جغرافیایی زبان فارسی، بیش از غزنویان بوده است. سلجوقیان پس از درنوردیدن خراسان، نواحی مرکزی و آذربایجان، تا آن سوی آسیای صغیر پیش رفتند. اگرچه پایه های دولت سلجوقیان ایران به دلیل فتنه ها، آشوب ها و قیام های نحله های فکری، دینی و قومی و نیز برخی معضلات اجتماعی، تا پایان قرن ششم دوام نیاورد و سرانجام فرو ریخت، نمایندگانشان در آناتولی، حکومتی را بنیان نهادند که تا مدت های مدید به

حیات سیاسی خود ادامه داد. با استقرار سلجوقیان آسیای صغیر؛ دولت‌مردانی شایسته، زمینه‌های مساعدی برای علما، دانشمندان، نویسندگان و شعرا فراهم آوردند.

با فروریختن پایه‌های قدرت سلجوقیان ایران و استقرار نمایندگان آنان در آسیای صغیر، طنین طبل و کرنای غارتگران مغول برخاست. ابتدا خراسان، سپس نواحی مرکزی و غربی ایران، یکی پس از دیگری به وسیله این قوم ویرانگر به یغما رفت. تبعات ناخجسته و شوم این ایلغار هولناک، چپاول، ویرانی و قلع و قمع شهرها، تاراج مساجد و مراکز علمی و فرهنگی، کشتار بی‌سبب اقشار مختلف مردم بی‌دفاع و صدها بلای دیگر بود. در این میان برخی از دانشمندان، فرهیختگان و شعرا که به گونه‌ای توانسته بودند از تیغ تیز مغولان جان به در برند، به نواحی امن؛ به‌ویژه به بغداد و آسیای صغیر پناه بردند. شیخ شهاب‌الدین سهروردی، خاندان بهاء ولد، نجم دایه، سیف فرغانی، فخرالدین عراقی و بسیاری دیگر، از این دسته بوده‌اند. زبان فارسی که به واسطهٔ سلاجقه به آسیای صغیر رسیده بود، به وسیله این گروه از فرزندگان به رونق و گسترش و اعتلا روی آورد؛ تا جایی که حتی دولتمردان با اعزاز و تکریم شاعران پارسی‌گوی، آنان را به سرودن اشعار فارسی تشویق می‌کردند. بدین ترتیب روند تشویق و تکریم شعرای پارسی‌گوی تا انقراض حکومت سلجوقی در آناتولی و حتی پس از آن نیز در زمان حکمرانی سلاطین عثمانی که گاه خود نیز به فارسی شعر می‌سرودند، ادامه داشت.

در سال‌های پیشین، دربارهٔ تأثیر و نفوذ زبان فارسی در آسیای صغیر، پژوهش‌های شایانی به وسیلهٔ شادروان استاد محمّدامین ریاحی صورت گرفته بود. غیر از ایشان، آقای رضا خسروشاهی، خانم الهامه مفتاح و آقای محمّد طاهری خسروشاهی نیز آثار مغتنمی در همین حوزه پدید آورده‌اند. در کنار این تحقیقات ارزنده، وجود اثری منسجم در زمینه معرفی شاعران پارسی‌گوی آسیای صغیر و ارائه نمونه‌های اشعار آنان، خالی می‌نمود. نگارنده این سطور در آغاز سفر علمی به کشور ترکیه، بهمن ۱۳۹۱، با کتابی با عنوان *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*<sup>۱</sup> به زبان ترکی استانبولی، تألیف ویس

دئیرمان چای، مواجهه شد. کتاب حاوی شرح حال مختصر شاعران پارسی گوی آسیای صغیر و نمونه‌هایی از اشعار آنان بود و تا حدودی جای خالی مورد بحث را می‌توانست پر کند؛ لذا تصمیم گرفت که کتاب را به فارسی ترجمه کند.

تردید نیست که شاعران ایرانی مهاجر در سرزمین عثمانی، سهم چشم‌گیری در اشاعه و گسترش زبان و ادب فارسی داشته‌اند. شرح احوال و نمونه‌هایی از شعر این دسته از شاعران در دوره‌های مختلف، در متن همین کتاب ذکر شده‌است. حال به لحاظ اهمیت موضوع و تبیین سهم شاعرانی ایرانی در پیشبرد و رونق و گسترش زبان و شعر فارسی در قلمرو عثمانی، به اجمال با ذکر اصالت و تفکیک زادگاه و سرزمین اجدادی به نقل احوال شاعران مذکور می‌پردازیم.<sup>۲</sup>

### آذربایجان

**خندان؛** خندان، برادر سید عمادالدین نسیمی است. نقل است که از دیاربکر بود. او شخصیتی چون ابدالان داشت. به هر شهر و دیار می‌رفت و با همگان نشست و برخاست می‌کرد. به لقب شاه خندان *ثولیده موی* مشهور بود. در سال ۸۳۰ (۱۴۳۶) درگذشت.

**گلشنی (هیأتی)؛** شیخ ابراهیم گلشنی، فرزند شیخ محمد افندی، در سال ۸۳۰ (۱۴۲۶) به دنیا آمد. اهل دیاربکر و یا آذربایجان و مؤسس طریقه گلشنی بود. در سال ۹۴۰ (۱۵۳۳) در مصر درگذشت. در خانقاه اختصاصی خود در مصر مدفون است. او آثاری چون *معنوی شریف* به تقلید شیوهٔ مثنوی مولانا، *کنزالجواهر* مشتمل بر رباعیات و نیز دیوانی در سه زبان ترکی، عربی و فارسی دارد.

**نسیمی؛** شیخ سید عمادالدین نسیمی، در ناحیهٔ نسیم بغداد به دنیا آمد. مرید فضل‌الله حروفی و شاعر حروفی بود. در سال ۸۲۰ (۱۴۱۷) در حلب به قتل رسید. در حلب مدفون است. دیوانی به سه زبان ترکی، عربی و فارسی دارد.

---

۲- به سبب پرهیز از تطویل کلام، فقط به شرح احوال شاعران بسنده شده‌است. منابع مورد استفادهٔ مؤلف در شرح احوال و نمونه اشعار شاعران در متن کتاب به تفصیل آمده‌است.

## ابهر

**محمد:** محمد امین، فرزند میرزاییگ، وزیر شاه طهماسب، پادشاه ایران، از قصبه ابهر از توابع قزوین بود. به آسیای صغیر مهاجرت کرده و سکنی گزیده بود. متوکی وقف سلطان بایزید اول و رئیس و دفتردار امور مالی بود. در دوره سلطان سلیمان قانونی، در شام در گذشت. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

## اردبیل

**شاهی:** او از قبیله ترکمن بود. در زمان سلطان سلیم اول (۹۱۸-۹۲۶/۱۵۱۲-۱۵۲۰) از ایران به آسیای صغیر مهاجرت کرد. شاهی تخلص می کرد و از نزدیکان اسماعیل اردبیلی بود.

**شمس الدین محمد:** شمس الدین محمد لطیف، فرزند قاضی شیخ کبیر، معروف به قاضی - زاده اردبیلی، است. هنگام اشغال تبریز توسط یاوز سلطان سلیم ۹۲۰ (۱۵۱۴)، پدرش همراه برادرانش به استانبول گریختند. در سنین جوانی در استانبول در گذشت. اشعاری به فارسی دارد.

**صفی:** درویش میرزا صفی ختایی، فرزند شاه اسماعیل، پادشاه صفوی بود. او به آسیای صغیر رفته و به حضرت دیوان سلطانی منتسب شده بود. پیرو طریقه مولویه بود. در سال ۹۳۶ (۱۵۲۹) در گذشت. در افیون قاراحصار مدفون است.

**فردی:** فردی در اردبیل متولد شده، به آسیای صغیر کوچ کرد. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**قاضی زاده اردبیلی (لطیفی):** ظهیرالدین قاضی شیخ کبیر مشهور به قاضی زاده اردبیلی، فرزند محمد لطیفی، در اردبیل به دنیا آمد. قاضی اردبیل بود. در سال ۹۲۰ (۱۵۱۴) زمانی که سلطان سلیم مشغول اشغال تبریز بود، او همراه خانواده اش به استانبول گریخت. قاضی، ادیب، منشی، خطاط و شاعر بود. در سال ۹۳۰ (۱۵۲۴) در مصر همراه با احمد پاشا کموتانی

عثمانی به قتل رسید. اثری در توصیف حوادث دوره سلطان سلیم موسوم به *غزوات سلطان سلیم* و اشعاری به فارسی دارد. او، *وفیات الاعیان ابن خلکان* را ترجمه کرده بود.

## ارومیّه

**لقمان؛** سید لقمان چلبی، فرزند سید حسین افندی، اهل ارومیّه و معلّم، شاهنامه‌سرا، مورّخ، مترجم و شاعر دربار عثمانی بود. در سال ۱۰۱۰ (۱۶۰۱) در استانبول درگذشت. کتابی موسوم به *شهنامه* در توصیف وقایع دوره سلطان سلیم دوم و کتاب دو جلدی *شهنشاه‌نامه* (شمایل-نامه) درباره تعریف حوادث دوره سلطان مراد سوم از سروده‌های اوست.

## استرآباد

**عزیزی استرآبادی؛** عزیزبن اردشیر، در استرآباد به دنیا آمد. در آذربایجان زندگی کرد. بعد از مدّتی در بغداد ندیمی سلطان احمد جلایر را اختیار کرد. در سال ۷۹۶ (۱۳۹۳) به سیواس رفته، به حضور قاضی برهان‌الدّین رسید و با درخواست او کتاب *بزم و رزم* را در موضوع تاریخ سیواس نوشت. او بعد از کشته شدن ممدوحش، قاضی برهان‌الدّین، به مصر رفت و در آنجا درگذشت.

## اصفهان

**شمس‌الدّین محمّد اصفهانی؛** شمس‌الدّین محمّد اصفهانی از وزیران و شاعران عهد سلجوقیان آسیای صغیر بود. در سال ۶۴۶ (۱۲۴۸) کشته شد. او به زبان فارسی و عربی اشعاری دارد.

**حامدی؛** حامدی در سال ۸۴۳ (۱۴۳۹) در اصفهان به دنیا آمد. در دوره فرمانروایی سلطان محمّد فاتح به آسیای صغیر مهاجرت کرد. به نام‌های *حامدی اصفهانی* و *ملا/مولانا حامدی* شهرت داشت. مصاحب پادشاه و شیخ عمارت سلطان مراد اوّل بود. احتمالاً در اوایل سده ۱۶/۱۰ در بورسا درگذشته‌است. دیوانی مشتمل بر اشعار ترکی و فارسی دارد.

**حبیب؛** میرزا حبیب در سال ۱۲۵۱ (۱۸۳۵) در اصفهان به دنیا آمد. به آسیای صغیر رفته، در آنجا دروس فارسی و عربی تدریس می کرد. والی ولایت آیدین بود و به پاشایی شهرت داشت. در سال ۱۳۰۹ (۱۸۹۱) که به قصد مداوا به شهر بورسا رفته بود، درگذشت. در قبرستان مخصوص ایرانیان در بورسا مدفون است. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**حسن؛** حسن، اصفهانی الاصل است. در زمان سلطان محمد فاتح به آسیای صغیر مهاجرت کرد. مثنوی موسوم به فاتح نامه در وصف فتوحات سلطان دارد.

**خواجه اصفهانی؛** خواجه اصفهانی، سنی مذهب بود. بعد از جنگ چالدران همراه با یاوزسلطان سلیم به آسیای صغیر رفته و با اشعار خود، سلطان را به مقابله و جنگ با ایران تشویق کرده بود.

**صادق؛** صادق محمد اصالتاً اصفهانی و به خواجه عجم مشهور بود. به آسیای صغیر مهاجرت کرد؛ در آنجا زیست و در سال ۱۱۳۲ (۱۷۱۹) درگذشت. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**یقینا (یقین)؛** درویش علی، اصفهانی بود. به استانبول مهاجرت کرد. او در استانبول دیوان های صائب و عرفی را بر دیگران می خواند. در سال ۱۱۰۰ (۱۶۸۸) درگذشت. در دیاربکر مدفون است. یقینا و یقین تخلص می کرد. اشعاری به ترکی، عربی و فارسی دارد.

## بخارا

**احمد؛** شیخ سید احمد حسینی، فرزند شیخ محمد افندی بخارایی، شیخ تکیه امیر بخاری بود. در سال ۸۴۹ (۱۴۴۵) به دنیا آمد و در سال ۹۲۲ (۱۵۱۶) درگذشت. او بنیان گذار خانقاه نقشبندیّه در استانبول است. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**جدایی؛** جدایی اهل بخارا است. به آسیای صغیر مهاجرت کرده و در سال ۹۶۸ (۱۵۶۰) به سبب بیماری وبا در گذشته است.

**سعید۱:** شیخ سعید افندی، اهل بخارا، از نوادگان ملّا جامی و از مشایخ طریقه نقشبندیّه بود. به آسیای صغیر مهاجرت و در استانبول اقامت کرد. در سال ۱۰۹۲ (۱۶۸۱) هنگام بازگشت به زادگاهش، در بصره درگذشت.

**شمس الدّین (محمّد) امیرسلطان:** شیخ شمس الدّین سیّد محمد امیرسلطان بخاری، فرزند سیّد علی حسین بخاری بود. او همراه شیخ الهی، از بخارا به آسیای صغیر مهاجرت کرد. شیخ طریقه نقشبندی و داماد سلطان بایزید ایلدریم بود. در سال ۸۳۳ (۱۴۲۹) درگذشت. در جامع امیرسلطان بورساکه به دستور او ساخته شده بود، مدفون است.

### برگشاد

**حبیبی برگشادی:** حبیبی اهل قصبه برگشاد آذربایجان بود. ابتدا در دربار سلطان یعقوب آق قویونلو (۸۸۳-۸۹۶ / ۱۴۷۸-۱۴۹۱) خدمت می کرد سپس به خدمت شاه اسماعیل رفت و شاه او را ملک الشعراى دربار خود نمود. در زمان سلطان بایزید، به سرزمین آسیای صغیر مهاجرت کرد. در زمان یاوزسلطان سلیم (۹۱۸-۹۲۶/۱۵۱۲-۱۵۲۰) درگذشت. شیعه و پیرو شاعران حروفی بود. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

### بسطام

**مرادی:** مرادی اصالتاً ایرانی و از ولایت بسطام و از نسل بایزید بسطامی است. بعد از مناسک حج، به آسیای صغیر رفته و در سال ۹۶۸ (۱۵۶۰) درگذشته است. از سلمان ساوجی تقلید کرده و نظیره‌ای بر اشعار او سروده است.

### بلخ

**مولانا جلال الدّین رومی:** مولانا جلال الدّین رومی در سال ۶۰۴ (۱۲۰۷) در بلخ به دنیا آمد. او عارف، فقیه، مدرّس و شاعر بود. در سال ۶۷۲ (۱۲۷۳) در قونیه درگذشت. در

قویته مدفون است. آثاری به زبان فارسی دارد: دیوان کبیر، مثنوی، فیه مافیه، مجالس سبعة و مکتوبات.

**برهان:** سید محمد برهان الدین بلخی، فرزند شیخ سلیمان، در سال ۱۲۶۵ (۱۸۴۸). در شهر قندوز بلخ به دنیا آمد. پدرش همراه با خانواده به آسیای صغیر مهاجرت کرد و در سال ۱۳۴۸ (۱۹۲۹) در استانبول درگذشت. در حدود هزار رباعی به ترکی و فارسی سروده بود.

### تبریز

**احمد فیضی:** معلم فیضی افندی در سال ۱۲۵۷ (۱۸۴۲) به دنیا آمده و در سال ۱۳۲۷ (۱۹۱۰) در استانبول درگذشته است. اصالتاً تبریزی است. در استانبول، در کالج روبرت درس فارسی تدریس می کرد. او علاوه بر آثاری چون علوم فارسی، قاموس، فرهنگ فارسی و ضمیمه اصول فارسی، دیوانی مشتمل بر اشعار فارسی و ترکی دارد.

**حکیم ابوظالب:** حکیم ابوظالب، تبریزی الاصل است. به آسیای صغیر مهاجرت کرد. پزشک بود. در خدمت جعفرپاشا حضور داشت. هنگام بازگشت به تبریز، به سبب سخنان ناخوش آیندی که در زمان شاه عباس (۹۹۵-۱۰۳۸/۱۵۸۷-۱۶۲۸) درباره دولت صفوی گفته بود، به قتل رسید. اشعاری به فارسی دارد.

**خلیفه:** خلیفه چلبی اهل دیاربکر و سلاله و اجدادش از تبریز است. معلم بود. در میان طیف شعرای روزگارش، به خلیفه عصر معروف بود. در سال ۹۸۰ (۱۵۷۲) درگذشت. در دیاربکر مدفون است. خمسه ای به نام پنج گنج و اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**رمزی:** رمزی بابا، درویش رمزی، تبریزی است. در سال ۱۳۰۶ (۱۸۸۸) درگذشت. در بیرون دروازه ادرنا مدفون است. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.



**عبدالعزیز (امّ ولدزاده)؛** عبدالعزیز امّ ولدزاده، فرزند حسام‌الدین امّ ولد است. او نواده حسن / حسین بن ملاً حمید تبریزی است. مدرّس و قاضی بود. در سال ۹۵۰ (۱۵۴۳) از دنیا رفت. اشعاری به ترکی، عربی و فارسی دارد.

**علی؛** علی عجم چلبی اهل تبریز، دانشمند در علم پزشکی و حکیم حاذق بیمارستان بورسا بود. در سال ۱۱۰۰ (۱۶۸۸) درگذشت. او در راه تربّه / افتاده بورسا مدفون است. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**فتح‌الله کاتب؛** مولانا فتح‌الله، در سده ۱۵/۹ می‌زیست. از شاعران و خطاطان ایرانی بود. او در حالی که کاتب دربار شاه اسماعیل، پادشاه صفوی (۹۰۶-۹۳۰-۱۵۰۰-۱۵۲۳) بود، در زمان حکمرانی یاوزسلطان سلیم، از تبریز به استانبول مهاجرت کرد و به زمره کاتبان دربار سلطان سلیم (۹۱۸-۹۲۶/۱۵۱۲-۱۵۲۰) پیوست.

**همدمی؛** همدمی اهل تبریز و به همدمی عجم مشهور است. روزگارش را در سیاحتی و جهانگردی به سربرد. به لقب آیاکلی جوّنگ معروف بود. اشعاری به فارسی دارد.

**یارعلی (ماتمی)؛** یارعلی تبریزی، فرزند عبدالله افندی است. در سال ۹۲۶ (۱۵۱۹) در قید حیات بود. به آسیای صغیر مهاجرت و در بورسا اقامت کرد. ادیب و شاعر بود. ماتمی تخلص می‌کرد. آثاری فارسی چون ریع الافکار و نشرالعالی دارد که در سال ۹۱۸ (۱۵۱۲) نوشته است. اثر اخیر را به سلطان سلیم تقدیم کرد.

## تهران

**شاه محمود تهرانی؛** شاه محمود تهرانی فرزند ابوبکر تهرانی، مؤلف تاریخ دیاربکریه، است. در تاریخ ۹۲۸ (۱۵۲۱) درگذشت. او از طرف پادشاهان عثمانی، سلطان سلیم اول، و سلطان سلیمان قانونی، به عنوان سفیر به سوی احمدی کیایی اول، حاکم گیلان (۹۱۱-۹۴۳/۱۵۰۵-۱۵۳۶) فرستاده شد. مردم گیلان، به سبب نام پدرش ابوبکر، با او دشمنی می‌کردند. او هم با اشعار فارسی جواب می‌داد.

## حصار

**حزینی؛** حزینی در حدود سال‌های ۹۴۰-۹۴۱ (۱۵۳۵-۱۵۳۴) در شهر مرزی حصار تاجیکستان متولد شد. شاعر طریقهٔ یسوی بود. به آسیای صغیر مهاجرت کرده، در دیاربکر و استانبول زیسته و در سال ۱۰۰۲ (۱۵۹۳) در گذشته است. دیوانی مشتمل بر اشعار فارسی دارد.

## خلخال

**فخر خلخالی؛** مولانا فخر خلخالی در سدهٔ ۱۶/۱۰ می‌زیست. او از مشایخ بزرگ خلخال بود. از ایران به آسیای صغیر کوچ کرده و رحل اقامت افکنده بود. وی مادهٔ تاریخی دربارهٔ ختنه سوران یکی از فرزندان علی چلبی، مفتی آسیای صغیر و نیز مادهٔ تاریخی در مرگ یکی دیگر از فرزندان او به نام فاضل، سروده‌است.

**واقف؛** ملا نصرالله، فرزند محمد عمر بود. به نام واقف خلخالی شهرت داشت. به سبب مذهبتش، به سرزمین عثمانی کوچ کرده بود. موسیقی‌شناس بود. در سال ۹۶۱ (۱۵۵۳) و یا مطابق نقل سجل عثمانی و تحفهٔ نائلی، در سال ۱۰۶۰ (۱۶۵۰) در حلب درگذشت. اشعاری به فارسی دارد.

## خراسان

**حمدی؛** مولانا شمس الدین برده‌ای، به نام‌های ملازاده و برده‌زاده شناخته می‌شد. فرزند مولانا محمد برده‌ای، مؤلف حاشیه بر ایساغوجی بود. حمدی تخلص می‌کرد. در سال ۹۱۴ (۱۵۱۱) از خراسان به آسیای صغیر مهاجرت کرده، به خدمت سلطان سلیم اول (۹۱۸-۱۵۱۲/۹۲۶-۱۵۲۰) رسید و قصیدهٔ مصنوعی دربارهٔ صناعات بدیعی سروده و به این پادشاه تقدیم کرد.

**معصوم (ملا معصوم)؛** محمد معصوم افندی، از ایل لاهیجان خراسان، قاضی فنارینی شهر بود. در سال ۱۰۱۰ (۱۶۰۱) درگذشت. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

## خوی

**حسام؛** حسام‌الدین حسین / حسن، ملقب به مظفرالدین در شهر خوی به دنیا آمد؛ سپس به آسیای صغیر مهاجرت کرد. در سرای حکمرانی مظفرالدین یولوک ارسلان، امیر کاستامونو (۶۸۳-۱۲۸۴/۶۹۱-۱۲۹۱) منشی بود. تا سال ۷۰۹ (۱۳۰۹) در قید حیات بود. او فرهنگ‌های منظومی به فارسی و ترکی موسوم به نصیب الفتیان و تشبیه البیان و تحفه حسام / حسامی و نیز رساله و دیوانی به نام ملتسمات دارد. وی در ملتسمات مدعی برتری بر انوری است.

## درگزین

**صدرالدین درگزینی؛** صدرالدین درگزینی، فرزند رضا عارف‌بیگ از نوادگان شیخ عبدالقادر گیلانی، بود. اجدادش در دوره صفوی از ایران به آسیای صغیر مهاجرت کرده و سکنی گزیده بودند. از شاعران سده ۱۹/۱۳ بود. اشعاری به فارسی دارد. ترجیع بند سیزده بندی فارسی موسوم به بهاریه سلطانیه، دارد که به نام سلطان سلیم سوم ساخته و به او تقدیم کرده است.

**فدایی؛** فدایی از اهالی درگزین بود. به قصد زیارت خانه خدا به حجاز و از آن جا به قصد تجارت به آسیای صغیر و بلاد عرب رفته و در حلب رحل اقامت افکنده بود. اشعاری به فارسی دارد.

## دزفول

**طرزی؛** طرزی، اصالتاً دزفولی است. هنگام عزیمت به حجاز، به عراق عرب و عراق عجم رفته و به بغداد آمده و رحل اقامت افکنده بود. شاعری درویش مشرب بود. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

## راوند

**راوندی؛** محمد بن علی بن سلیمان راوندی، اهل راوند از توابع کاشان است. او در سال ۵۹۰ (۱۱۹۴) بعد از کشته شدن طغرل بن ارسلان به آسیای صغیر مهاجرت کرد و در سال ۶۰۳ (۱۲۰۶) اثر فارسی اش، *راحة الصدور و آية السرور* را به سلطان کی کاووس اول تقدیم کرد. وی شعر هم می سرود.

## ری

**نجم الدین رازی؛** نجم الدین ابوبکر عبدالله بن محمد بن شاه آور اسدی، در ری به دنیا آمد. او به لقب *دیه* شهرت داشت و از صوفیان و ادیبان معروف روزگارش بود. در خراسان، خوارزم، همدان و بغداد می زیست. در سال ۶۱۸ (۱۲۲۱) با شعله ور شدن آتش فتنه مغول، به آسیای صغیر مهاجرت کرد. در آسیای صغیر کتاب *مرصاد العباد* خود را به نام سلطان علاء الدین کیقباد، به رشته تحریر درآورد. علاوه بر این، اثری در تفسیر قرآن به نام *بحر الحقیقه و المعانی* دارد. او بعد از اقامت طولانی در آسیای صغیر، به بغداد بازگشت و در سال ۶۵۴ (۱۲۵۶) درگذشت. او به زبان فارسی و عربی اشعاری دارد.

## سلطانیه

**خاوری؛** خاوری اهل سلطانیه و از شاعران ایرانی مهاجرت کننده به آسیای صغیر بود. او طنزپرداز و معاصر عهدی، صاحب تذکره گلشن شعرا بود. برای هر کس لقبی می ساخت.

## سمرقند

**آگاه؛** حافظ حاج محمد بولاق، در سال ۱۰۴۰ (۱۶۳۰) در سمرقند به دنیا آمد و در سال ۱۱۴۱ (۱۷۲۸) درگذشت. در دیار بکر مدفون است. پیرو طریقه مولویه بود. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**امینی سمرقندی؛** امینی اهل سمرقند بود. هنگام بازگشت از زیارت خانه خدا، به استانبول رفت و با قصیده‌ای، سلطان سلیمان قانونی را مدح گفت و سه هزار سکه صله دریافت کرد. او با این پاداش به تجارت اشتغال ورزید. اشعاری به زبان فارسی دارد.

### سنندج

**حسرت؛** محمدتقی حسرت چلبی، فرزند کسی به نام حاج علی، اهل سنندج بود. به چند شهر و دیار سفر کرده و در سال ۱۲۴۵ (۱۸۲۹) در تفلیس درگذشته است. بنا به روایتی، دیوانی در حدود ده هزار بیتی دارد لیکن اشعار بسیار اندکی از او در دست است.

**خرم؛** میرزا فتح الله خرم، فرزند میرزا عبدالله است. تخلص خرم و از مردم سنندج از توابع کردستان بود. در سال ۱۲۳۸ (۱۸۲۲) درگذشت. در سنندج مدفون است. دیوانی مشتمل بر اشعار ترکی و فارسی دارد.

### شاهرود

**مصنفک؛** شیخ علی بن مجدالدین محمد، در سال ۸۰۳ (۱۴۰۰) در شاهرود از توابع بسطام متولد شد. با نسب بسطامی و یا شاهرودی یاد می‌شد و به سبب تألیف اثری در ایام کودکی، به لقب مصنفک نیز معروف بود. در هرات تربیت یافت و در سال ۸۴۵ (۱۴۴۱) به آسیای صغیر رفته، از مدرّسان قونیه، بورسا، ادرنا و استانبول درس آموخت. در سال ۸۶۵ (۱۴۶۱) و یا در سال ۸۷۵ (۱۴۷۰) در استانبول درگذشت. در قبرستان حضرت ابویوب انصاری مدفون است. افزون بر تألیف پنجاه عنوان کتاب به عربی و فارسی، اشعاری به عربی و فارسی دارد.

### شبستر

**نیازی؛** شیخ عبدالله شبستری/ نیازی، اهل شبستر و فرزند شیخ ابراهیم از نوادگان شیخ محمود شبستری، صاحب گلشن راز بود. در سال ۹۳۶ (۱۵۲۹) در استانبول درگذشت.

ترکیب‌بند فارسی شصت بیتی دارد که به مناسبت فتح رُدوس به وسیلهٔ سلطان سلیمان قانونی، سروده است؛ مصرعی از منظومه، شامل تاجگذاری سلیمان قانونی و مصراع دیگر مربوط به فتح قلعهٔ رُدوس است. افزون بر این، مثنوی شمع و پروانه و نیز رساله‌ای در معما دارد که برای سلطان سلیم نوشته است.

## شروان

**اسیری/خزانی؛** اسیری اصالتاً ترکمن و اهل شروان است. در زمان سلطنت شاه طهماسب صفوی (۹۸۴-۹۳۰ / ۱۵۷۷-۱۵۲۳) به استانبول رفت و به سلطان سلیمان قانونی پیوست و مدیحه‌هایی در حق او سرود. او اثری به زبان فارسی دربارهٔ زندگی و غزوات پیامر(ص) موسوم به *صفات النبی/غزوات* دارد که در سال ۹۷۶ (۱۵۵۹) به پایان رسانده و به سلطان سلیمان قانونی تقدیم کرده است. در اشعار فارسی، *اسیری* و در اشعار ترکی، *خزانی* تخلص می‌کرد و به لقب *قلاطون* مشهور بود.

**خالی؛** خالی، اصالتاً عجم‌زاده است. پدرش از قاضیان مهاجر شروانی به آسیای صغیر و از طایفهٔ دانشمندان بود. در استانبول تربیت یافت. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**قدری؛** میر قدری، اهل شروان بود. در سال ۹۶۱ (۱۵۵۳) در قید حیات بود. به آسیای صغیر رفته، ابتدا در استانبول ساکن بوده و بعدها به سبب بی‌حرمتی و قدرناشناسی، به حلب سفر کرده و رحل اقامت افکنده بود. اشعاری به فارسی و ترکی دارد.

**گلشنی؛** گلشنی ساروخانی، اهل شروان بود. به آسیای صغیر مهاجرت کرده و در زمان شاهزادگی سلطان محمد فاتح (۸۵۰-۸۵۵/۱۴۴۶-۱۴۵۱) به ساروخان از توابع منیسه رفته و رحل اقامت افکنده بود. او علاوه بر دیوان ترکی و فارسی، اثری موسوم به *رازنامه* دارد.

## شیراز

**ادایی شیرازی؛** ادایی اهل شیراز و از شاعران سدهٔ ۱۶/۱۰ است. نامش مولانا محمد است لیکن در منابع و کتب، بهاءالدین (علی) نیز آمده است. در زمان یاوز سلطان سلیم به آسیای

صغیر مهاجرت کرد. در سال ۹۲۸ (۱۵۲۲) بر اثر شیوع بیماری وبا در استانبول درگذشت. اثری موسوم به *سلیم‌نامه* دربارهٔ یاوز سلطان سلیم و نیز دیوان شعری به فارسی دارد.

**علایی؛** عجم علایی چلبی، فرزند میرمحیی شیرازی است. به قویّه رفته و در جوار تربت مولانا جلال‌الدین رومی به ارشاد پرداخته و جلسهٔ مثنوی خوانی برپا کرده بود.

**عنقا؛** ملا حسین عجم در سال ۹۷۸ (۱۵۷۰) در شیراز به دنیا آمد. او به استانبول مهاجرت کرد و سال ۱۰۲۳ (۱۶۱۴) یا ۱۰۲۵ (۱۶۱۶) درگذشت. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**نصرتی؛** نصرتی اصالتاً ایرانی بود. به بغداد رفته و در آنجا اقامت گزیده بود. او همشیره زادهٔ مولانا زاری شیرازی بود.

## طوس

**قانی طوسی؛** بهاء‌الدین احمد بن محمود قانعی، اهل طوس بود. او در زمان سلطان محمد خوارزمشاه در سال ۶۱۷ (۱۲۲۰) از خراسان به آسیای صغیر مهاجرت و در قویّه اقامت و در دوره‌های حکمرانی علاء‌الدین کیقباد اول و عزالدین کیکاووس دوم در حدود چهل سال با لقب ملک‌الشعرا و عنوان امیر به خاندان سلجوقی خدمت کرد.

## فرغانه

**سیف فرغانی؛** سیف‌الدین محمد، در فرغانه به دنیا آمد و به‌خاطر لشکرکشی مغول، به آناتولی مهاجرت کرد و پس از سال ۷۰۵ (۱۳۰۵) در آق‌سرای وفات یافت. او گلستان سعدی را به زبان ترکی ترجمه کرد. اشعاری به ترکی و دیوان شعری به فارسی دارد.

## قزوین

**خلیلی؛** اهل قزوین بود. به قصد تجارت به آسیای صغیر رفت و در شهر حلب سکنی گزید. معاصر عهدی، صاحب تذکرهٔ [گلشن شعر] بود. در سرودن معما شهرت داشت. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**سدید قزوینی؛** مولانا سدید طیب قزوینی تا سال ۹۲۸ (۱۵۲۲) در قید حیات بود. اهل قزوین بود. به آسیای صغیر مهاجرت و اقامت کرد. پزشک یاوزسلطان سلیم و سلطان سلیمان قانونی بود. اشعاری به فارسی دارد.

**وحدتی؛** میرمحمد وحدتی، اهل قزوین بود. در زمان سلطان مراد به آسیای صغیر مهاجرت کرد. حاجب، مصاحب و خطاط بود.

## کرمان

**اوحدالدین کرمانی؛** نام او حامد، لقبش اوحدالدین و تخلصش /وحد و نام پدرش ابوالفخر و اهل کرمان بود. در سال ۵۵۹ (۱۱۶۴) به دنیا آمد. از کرمان به بغداد مهاجرت کرد و در آنجا رحل اقامت افکند و به تدریس پرداخت. سپس به آسیای صغیر رفت و سی سال در شهرهای قوتیه، قیصریه، سیواس و ملطیه زیست. وی در سال ۶۳۱ (۱۲۳۴) به بغداد بازگشت و در سال ۶۳۵ (۱۲۳۸) در آنجا درگذشت. رباعیاتی به فارسی دارد.

**مذهب؛** مذهبی کرمانی، نامش محمد است. از کرمان به آناتولی مهاجرت کرد و در استانبول در سنین جوانی در اثر بیماری وبا درگذشت.

## گیلان

**احمد؛** احمدخان پادشاه گیلان، واپسین کارگزار فرمانروایان کارکیا بین سالهای ۷۶۰-۹۹۹ (۱۳۵۸-۱۵۹۰) بود. او در حین فتح گیلان توسط شاه عباس صفوی در سال ۹۹۹ (۱۵۹۰)، به والی عثمانی شروان پناهنده شده، به استانبول رفت. در بغداد درگذشت. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**مخفی؛** مخفی اهل گیلان و از شاعران دربار سلطان مظفر، پادشاه گیلان بود. در سال ۹۶۵ (۱۵۵۷) به آسیای صغیر رفته و اقامت گزیده بود. به نام سلطان سلیمان قانونی، منظومه‌ای موسوم به *شهنامه* به نظم کشید. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.



## لاهیجان/ابهر

**حکیمی؛** محمد حکیمی، فرزند سلیمان افندی و اهل لاهیجان و یا قصبه ابهر از توابع قزوین و پیرو طریقه قادریه بود. در نتیجه سخت گیری های شاه اسماعیل، به دیاربکر کوچ کرده، به خدمت مولانا مصلح الدین لاری رسید. بعد از درگذشت مرادش، به استانبول رفته و در سال ۱۰۲۶ (۱۶۱۷) درگذشته است. در استانبول مدفون است. اشعاری به فارسی دارد.

## ورقان

**جلال الدین ورقانی؛** جلال الدین ورقانی، ایرانی الاصل است. او در سده ۱۳/۷ به آسیای صغیر مهاجرت کرد. در زمان وزارت شمس الدین محمد اصفهانی، وزیر سلجوقی آسیای صغیر، او قاضی، خطیب و شاعر آماسیه بود.

## هرات

**بدیع الزمان میرزا؛** بدیع الزمان میرزا فرزند سلطان حسین میرزای بایقراست. او همراه برادرش مظفر حسین میرزا، برای تفاهم و گفتگو با شاه اسماعیل، به تبریز و از آنجا به استانبول رفت و چهار ماه بعد با بیماری وبا درگذشت. اشعاری به فارسی دارد.

## همدان

**فخرالدین عراقی؛** فخرالدین عراقی در سال ۶۱۰ (۱۲۱۳) در روستای کمجان، نزدیک همدان به دنیا آمد. از ایران به هندوستان رفت و مدتی در مولتان زیست سپس از آنجا به آسیای صغیر آمد و به خدمت صدرالدین قونوی رسید. امیر معین الدین پروانه برای او در شهر توکات خانقاهی ساخت. همزمان با کشته شدن امیر پروانه در سال ۶۷۵ (۱۲۷۶) به دست مغولان، [عراقی] به مصر و از آنجا به شام رفت و در سال ۶۸۸ (۱۲۸۹) در آن دیار درگذشت. او رساله ای موسوم به کمعات دارد که مشحون از اشعار عربی و فارسی است.

**سحابی؛** حسام‌الدین حسین، اهل همدان و یا درگزین است. او به آسیای صغیر مهاجرت کرده و سکنی گزیده بود. در فنّ انشا و معماً نظیری نداشت. کیمیای سعادت غزالی را به زبان ترکی ترجمه کرد. در سال ۹۷۱ (۱۵۶۳) درگذشت. در استانبول مدفون است.

**عبدالوہّاب (عبدی / صابونی)؛** عبدالوہّاب صابونی، اهل همدان است. او در زمان شاه طهماسب به آسیای صغیر، شام و مصر رفت و در آنجا به شیخ عبدالجلیل افندی منتسب شد. عبدی تخلص می کرد. در سال ۹۵۴ (۱۵۴۷) درگذشت. در شام مدفون است. او آثاری به نام‌های *ملا خداوندگار*، *صراط مستقیم*، *نوای خروس* و اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

### یزد

**قطب؛** قطب کاتب، اهل یزد بود. به منظور تحصیل به بغداد رفته و سکنی گزیده بود. دیوانی مشتمل بر اشعار فارسی دارد.

### شاعران ایرانی‌الاصل بدون ذکر زادگاه

**پناهی؛** عجم پناهی، غلام شاه بود. در دوره سلطان بایزید دوم از ایران به آسیای صغیر رفته و در استانبول سکنی گزیده بود. نقّاش باشی بود. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

**داعی؛** شمس‌الدین داعی، به ملا شمس‌الدین شهرت داشت. اهل بغداد و اصالتاً ایرانی بود. در بغداد و آسیای صغیر می‌زیست. در سال ۱۰۰۶ (۱۵۹۷) درگذشت. اشعاری به ترکی، عربی و فارسی دارد.

**صرفی؛** صرفی ایرانی بود. به آسیای صغیر آمده و در توکات اقامت کرده بود. در معماً، عروض و علوم خفیه استاد بود.

**غریبی؛** میر حسین غریبی، ایرانی‌الاصل است. در آسیای صغیر به لقب *بارماق سیز/میر* و در ایران به لقب *میر بارماق* مشهور بود. در سفر سلطان سلیم به ایران، او به آسیای صغیر آمده بود. اشعاری به ترکی و فارسی دارد.

ناظم؛ محمد ناظم، سرمترجم کنسول ایران در ولایت آدانا بود. به نام *ایرانلی ناظم* شهرت داشت. در سال ۱۳۰۷ (۱۸۹۰) در قید حیات بود. دیوانچه‌ای مشتمل بر اشعار ترکی و فارسی دارد.

\*\*\*

نکاتی که بایسته آگاهی مخاطبان، علاقه‌مندان و خوانندگان احتمالی این ترجمه است:

۱- عنوان ترکی کتاب *نارسا و دارای ابهام* است. چون در این کتاب از یک سو قلمرو سلجوقیان در عنوان مغفول مانده و از سوی دیگر احوال و آثار گروهی از شاعران پارسی‌سرای غیر ترک؛ از جمله پارسی‌گویان مهاجر ایرانی، کرد، عرب و دیگر ملل، قید شده است. به همین دلیل عنوان *پارسی‌سرایان آسیای صغیر* با عنوان فرعی *(ایرانیان، ترکان و سایر پارسی‌سرایان آسیای صغیر)* برای کتاب انتخاب گردید.

۲- به دلیل ناهماهنگی الفبای کنونی ترکی استانبولی (=لاتین) با الفبای زبان فارسی، ترتیب الفبایی تمام مدخل‌ها در همه فصول به منظور سهولت مراجعه مطالعه‌کنندگان کتاب، مطابق الفبای فارسی تنظیم شده است.

۳- ارجاعات مباحث اصل کتاب که به تفصیل در پاورقی صفحات نقل شده است، در ترجمه، در نهایت اختصار به شیوه ارجاع داخل متن، در پایان هر مدخل، در داخل متن ارائه شده است.

۴- خطاهای فراوان مطبعی اشعار فارسی، در ترجمه، تصحیح و برطرف شده است.

۵- فهرست مآخذ فارسی، ترکی عثمانی و ترکی استانبولی، در اصل کتاب، همه با الفبای لاتین نوشته شده بود. در ترجمه، مآخذ فارسی و ترکی عثمانی، با الفبای فارسی و مآخذ ترکی استانبولی، با الفبای لاتین تنظیم شده است.

۶- در برخی از اشعار فارسی، نارسایی‌ها و اشکالات عروضی وجود دارد. این اشکالات چند دسته‌اند:

۶-۱- چون اغلب شاعران مذکور در این کتاب، غیر از شاعران ایرانی مهاجر، ترک‌زبان بوده‌اند، برخی از معضلات وزنی، از طریق تحمیل ساخت آوایی زبان ترکی بر زبان فارسی؛ به‌ویژه قرائت مصوّت‌های کوتاه و بلند فارسی به سیاق زبان ترکی و نیز قرائت کلمات عربی و فارسی به سیاق ترکی به وجود آمده‌است.

۶-۲- گاه اشکالات عروضی به سبب عدم آشنایی شاعران با مبانی دانش عروض و قافیه و عدم رعایت قواعد عروضی در اسلوب شعر به وجود آمده‌است؛ به گونه‌ای که وزن برخی از اشعار، با بحور عروضی؛ حتی اوزان هجایی و نیز برخی قوافی، با قواعد علم قافیه سازگار نیست.

۶-۳- گاه مصارِع ابیات یک قالب شعری، در اوزان مختلف- یک مصراع در یک بحر و مصراع دیگر در بحری دیگر- سروده شده‌است. این مسأله را نباید با اشعار ذوبحرین و ذوبحور، حتی اوزان رباعی و دوبیتی خلط کرد.

۶-۴- سیاق نقل اشعار- که اغلب از منابع مختلف؛ به‌ویژه نسخ خطی نقل شده‌است- نشان می‌دهد که برخی از اشکالات عروضی و به‌هم‌ریختگی اوزان در اثر دخالت و تصرفات ناشیانه کاتبان به هنگام استنساخ متن پدید آمده و مؤلف کتاب عین اشعار را از روی منابع و نسخ نقل کرده‌است.

۶-۵- گاه تعمیم برخی از قواعد عروضی- که ویژه حروف خاصی است- به اغلب حروف سبب مشکلات وزنی اشعار در این کتاب است. برای مثال می‌دانیم که در تقطیع ابیات مطابق قواعد عروضی نون ساکن بعد از مصوّت‌های بلند، از تقطیع ساقط می‌شود. در نمونه‌های شعر بعضی از شاعران، برخی از حروف؛ از جمله حرف «دال» نیز همان حکم را دارد و هنگام قرائت اگر حذف نشود در وزن شعر اختلال ایجاد می‌شود.

۷- گاه در نقل قالب‌های شعری سهوی صورت گرفته است به طوری که غزل به جای قطعه، قطعه به جای غزل و... به کار رفته است.

۸- مؤلف کتاب به منظور ذکر ابهامات و کاستی‌های شواهد شعری، از علامت‌های (...) و (؟) استفاده کرده است. این علائم در ترجمه کتاب نیز عیناً حفظ شده‌است. گفتنی است که بعضی کاستی‌ها و ابهامات با توضیح در پاورقی برطرف گردیده‌است.

۹- آنچه در متن ترجمه، بین [ ] آمده، افزوده مترجم است.

۱۰- در متن اصلی کتاب گاه شعری در صفحه‌ای به شاعری و در صفحه‌ای دیگر به شاعر دیگری نسبت داده شده‌است. در این گونه موارد مترجم با دقت در درون‌مایه اشعار و نیز نشانه‌های انتساب شعر به شاعران؛ از جمله تخلص‌های شعری، توضیحات لازم را در پاورقی ذکر کرده‌است.

۱۱- در نمونه‌های اشعار شاعران، اقتباس، تقلید و حتی تکرار شعر شاعرانی چون سنایی، مولانا، سعدی، حافظ، شیخ بهایی و دیگران به چشم می‌خورد. چنین مواردی بایسته تحقیقی جداگانه‌ای است که می‌تواند چند و چون تأثر شاعران پارسی‌گوی آسیای صغیر را از بزرگان شعر فارسی تبیین کند.

\*\*\*

اینک که توفیق ترجمه و تدوین این کتاب، نصیب نگارنده شده‌است، با نهایت فروتنی و احترام بر خود فرض می‌دانم از کسانی که به گونه‌ای در شکل‌گیری این ترجمه و امداد همدلی‌ها و خیرخواهی‌های محبت آمیزشان بوده‌ام، سپاس‌گزاری کنم:

- دکتر ویس دئیرمان‌چای، مؤلف کتاب و استاد دانشگاه آتاترک به خاطر اجازه ترجمه کتاب؛

- دکتر کرلانکیچ حجابی، مدیر گروه زبان‌های شرقی دانشکده زبان، تاریخ و جغرافیای دانشگاه آنکارا به سبب راهنمایی‌های سودمندشان؛

- دکتر علی ترابی؛ کارشناس و مترجم رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آنکارا به دلیل یاری‌های صمیمانه؛

- دکتر مجید صدر مجلس؛ استاد گروه آموزشی فلسفه دانشگاه تبریز که فراگیری زبان ترکی استانبولی را مدیون ایشان؛

- شورای محترم انتشارات دانشگاه تبریز به سبب تصویب و اجازه چاپ کتاب حاضر؛

- مدیریت، کارشناسان و کارکنان سخت کوش انتشارات دانشگاه تبریز؛

- سرانجام منت دار همسر و فرزندانم هستم که با کاستن از وظایف خانوادگی و ساختن با آشوب بود و نبود، اسباب فراغت خاطر مرا در انجام کارهای علمی فراهم کردند.

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَوَّلًا وَآخِرًا

اسدالله واحد

تبریز - تابستان ۱۳۹۶

## پیشگفتار

در این اثر، که شامل یک مقدمه و دو فصل است، شرح کوتاهی از زندگی، احوال و نمونه‌هایی از شعر شاعرانی که در دوره‌های حکمرانی سلاطین سلجوقی، بیگ‌های آسیای صغیر، سلاطین عثمانی و دورهٔ جمهوریت در قلمرو جغرافیایی دولت‌های مذکور زیسته و شهروند آسیای صغیر بوده‌اند، آمده‌است. در مقدمه، علاقه‌ها و دلبستگی‌های دولت‌های ترک و حکمرانان آن‌ها با زبان و ادبیات فارسی، از عهد غزنویان تا روزگار معاصر، به طور مختصر معرفی شده و شاعران پارسی‌گوی به ترتیب تاریخی آمده‌است. در فصل اول، شاعران پارسی‌گوی دورهٔ سلجوقیان آسیای صغیر، در فصل دوم پارسی‌سرایان بیگ‌های آسیای صغیر، سلاطین عثمانی و دورهٔ جمهوریت تا روزگار معاصر معرفی و نمونه‌هایی از شعر آن‌ها ذکر شده‌است. در این پژوهش، تقریباً هزار اثر به دقت مورد مطالعه قرار گرفته و در حدود هشتصد شاعر پارسی‌سرا به ثبت رسیده‌است. لیکن ثبت این شاعران از نوع آگاهی‌هایی نیست که در تذکره‌ها تحت عناوینی چون "در دو و یا سه زبان / شعاری دارد" و یا "در دو و یا سه زبان / شعاری سروده بود"؛ بلکه احوال شاعران دیده شده و شاعرانی انتخاب و یک یا چند نمونه شعر از آن‌ها تعیین و ذکر شده‌است. باید افزود که شاعران پارسی‌سرای دوره‌های سلاطین سلجوقی و عثمانی به این تعداد محدود نبوده‌است بلکه بیشتر از این‌هاست. بی‌تردید تحقیق و جستجو در نسخ خطی و آثار موجود در کتابخانه‌های استانبول و شهرهای دیگر، حتی کتابخانه‌های خارج از محدودهٔ قلمرو دولت ترکیه، و نیز تحقیقات مربوط به آن آثار، به تعداد شاعران خواهد افزود.

در این تحقیق در یک چشم انداز، در معرفی زندگی و احوال شاعران از کتاب تحفه نائلی، تألیف محمد نائل تومان، بیشتر استفاده شده است. بدین وسیله مؤلف مرحوم کتاب را با سپاس و ستایش یاد می‌کنیم. به سبب ذکر کوتاه احوال و زندگی شعرا در اثر مذکور، بیشتر منابع دیگری که مشتمل بر آگاهی‌هایی در زندگی و احوال شاعران بودند در تحقیق حاضر نوشته نشده است؛ لیکن درباره شاعرانی که ذکری از زندگی و احوال و اشعار آنها در کتاب تحفه نائلی به میان نیامده است، مطابق ارجاعاتی داده شده، از منابع دیگری استفاده شده است.

شایان ذکر است که بعضی از آثار ذکر شده در فهرست منابع، در متن این تحقیق استفاده نشده است؛ لیکن این امر به معنی این نیست که چنین آثاری مورد مطالعه و تحقیق قرار نگرفته است؛ بلکه تمام آثار ذکر شده در مآخذ و منابع، یک به یک مطالعه شده است. حتی آن دسته از آثار که در آنها احوال شاعران فارسی‌سرا و نمونه شعرشان به ثبت نرسیده هم در منابع آمده است. در حین تحقیق، اغلاط املایی و خطاهای خوانشی اشعاری که در بعضی منابع مورد استفاده؛ به خصوص پایان‌نامه‌های فوق لیسانس و دکترا در حوزه زبان و ادبیات ترک، وجود داشت، هنگام نقل به این تحقیق، در صورت دسترسی، با مراجعه به نسخ خطی و در صورت عدم دسترسی، از طرف نگارنده اصلاح شده است.

با وجود نهایت دقت، در فراهم آوردن چنین اثر حجیم؛ به خصوص در نقل احوال شاعران و نگارش نمونه‌های اشعار آنها، برخی کاستی‌ها و خطاهای املایی دور از انتظار نیست. این امر را به خوانندگان و پژوهشگران محول کرده، منتظر پیشنهادها و انتقادهای آنان هستیم.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از استاد ارجمندم پروفسور دکتر م. سعدی چوینلی به سبب حمایت و تشویقشان در انجام این پژوهش تقدیر و سپاسگزاری کنم. ایشان علاوه بر تشویق، در فراهم آوردن منابع و دسترسی نگارنده به موضوعات مختلف، از هیچ یاری و کمک مادی و معنوی دریغ نفرمودند.



امیدوارم این پژوهش برای محققانی که در چنین حوزه پژوهشی؛ به خصوص در حوزه های زبان و ادبیات فارسی و حتی زبان و ادبیات ترکی پژوهش می کنند اندکی راه گشا باشد و برای آنان توفیق یافتن افق های جدیدی در تحقیقات خود آرزو دارم.

ویس دئیرمان چای

ارض روم ۲۰۱۲